

« به نام یزدان پاک »

۱۳۱۳/۱۱

وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری

دانشکده: معماری و شهر سازی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: معماری

موضوع: طراحی مسکن (واحد همسایگی) بهینه

عنوان رساله عملی: مجموعه مسکونی آینه خانه در شهر اصفهان

استادان راهنما:

دکتر نادیه ایمانی

استادان مشاور:

دکتر ریما فیاض

مهندس مهرداد گلبرگی

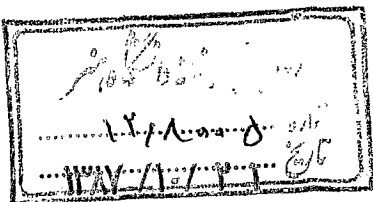
نگارش و تحقیق (یا ترجمه):

شقایق منتظر حجت

۱۳۸۷-۱۰

۱۳۸۸ / ۵ / ۹

کتابخانه اطلاعیه مرکز علمی پژوهش
شهر اصفهان

۱۲۱۳۱۷

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده معماری و شهر سازی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

معماری

مجموعه مسکونی آینه خانه در شهر اصفهان

استادان راهنما

نادیه ایمانی

استادان مشاور

ریمایا فیاض

مهرداد گلبرگی

پژوهش و نگارش

شقایق منتظر حجت

1387-11

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم که سالیان سال همپای من معماری را تجربه کردند و همسرم که همراه من در ادامه راه خواهد بود.

با تشکر از:

سپاس خدای را ، که نقاش بال پروانه ها و یگانه واحد است

و با تشکر از استاد گرانقدر و ارجمندم «سرکار خانم دکتر نادیه ایمانی» که در طی تحصیل بسیار در کنار ایشان بودن به من آموخت. اساتید گرانقدر «سرکار خانم دکتر ریما فیاض و آقای مهندس مهرداد گلبرگی» و اساتید ارجمندم در مقطع کارشناسی ارشد که بسیار مدیون تلاش هایشان برای آموختنم.

فهرست مطالب:

۱.....	چکیده
۳-۲.....	مقدمه
۶-۴.....	فصل مقدماتی، بیان مسأله
۵.....	شرح موضوع و پرسش های اصلی
۶.....	پیشینه طرح
۶.....	اهداف و کاربرد طرح
۲۱-۷.....	فصل یک: خانه، نهاد سکونت
۸.....	مقدمه
۹-۸.....	۱-۱ خانه، مفاهیم و معنا
۱۲-۹.....	۱-۱-۱ دیدگاه صاحب نظران در باب خانه
۱۳-۱۲.....	۲-۱ سکونت، اصل مهم خانه سازی
۱۹-۱۴.....	۱-۳ نقش مسکن در ارتباط با علوم رفتاری
۱۵-۱۴.....	۱-۳-۱ ارتباط رفتار انسان با محیط
۱۹-۱۵.....	۲-۳-۱ عوامل محیطی مؤثر بر رفتار
۲۰-۱۹.....	۴-۱ واحد همسایگی
۲۱.....	نتیجه گیری
۴۴-۲۲.....	فصل دو: گوته های معماری مطلوب، ویژگی ها
۲۳.....	مقدمه
۲۷-۲۳.....	۱-۲ مفهوم گونه شناسی و ارتباط آن با فرآیند طراحی معماری
۳۲-۲۷.....	۲-۲ مسکن بهینه: تعریف، ویژگی ها
۳۳-۳۲.....	۳-۲ تأثیر معماری در بهینه سازی مصرف انرژی
۳۵-۳۳.....	۴-۲ معماری پایدار: تعریف، پیشینه، اصول
۳۳.....	۲-۴-۱ تعریف

۳۴-۳۳	۲-۴-۲ پیشینه معماری پایدار.....
۳۵	۳-۴-۲ اصول معماری پایدار.....
۳۹-۳۶	۵-۲ نقش اقلیم بر طراحی معماری.....
۴۳-۳۹	۲-۵-۱ عوامل اقلیمی مؤثر بر طراحی در اقلیم گرم و خشک.....
۴۰-۳۹	۲-۵-۱-۱ ویژگی های اقلیمی گرم و خشک.....
۴۱	۲-۵-۱-۱-۱ گونه حیاط مرکزی.....
۴۳-۴۲	۲-۵-۱-۱-۲ جهت گیری.....
۴۴-۴۳	نتیجه گیری.....
۷۵-۴۵	فصل سه: مسکن دیروز، سکونت گاه امروز.....
۴۶	مقدمه.....
۵۴-۴۶	۳-۱ گونه شناسی مسکن در ایران و اصفهان.....
۵۴-۴۷	۳-۱-۱ گونه حیاط مرکزی.....
۵۶-۵۴	۳-۲ گونه شناسی مسکن در اصفهان پیش از عهد پهلوی.....
۶۴-۵۶	۳-۳ مسکن در دوران پهلوی و معاصر.....
۷۴-۶۵	۳-۴ مقایسه معماری فضاهای سنتی با مسکن امروز.....
۷۵-۷۴	نتیجه گیری.....
۱۱۳-۷۶	فصل چهار: بررسی مجموعه سازی ها در ایران و جهان.....
۷۷	مقدمه.....
۷۹-۷۸	۴-۱ مجموعه سری سازی ها در ایران و اصفهان.....
۸۱-۷۹	۴-۱-۱ مجتمع مسکونی امین.....
۸۲-۸۱	۴-۱-۲ مجتمع مسکونی زیتون.....
۸۴-۸۲	۴-۱-۳ مجتمع کارگری فولاد شهر.....
۸۵-۸۴	۴-۱-۴ مجتمع مسکونی مهندسین اصفهان.....
۱۱۲-۸۵	۴-۲ بررسی تجربه های جهانی در باب واحدهای همسایگی.....
۸۷-۸۵	۴-۲-۱ پیشینه معماری مسکن بهینه در غرب.....
۱۱۲-۸۷	۴-۲-۲ گونه شناسی خانه ها در غرب و آسیا.....
۹۵-۸۸	۴-۲-۲-۱ گونه شناسی خانه ها در غرب.....
۸۹-۸۸	۴-۲-۲-۱-۱ گونه خانه های حیاط مرکزی.....

۹۵-۸۹.....	گونه شناسی خانه های ردیفی ۲-۱-۲-۲-۴
۱۱۲-۹۵.....	گونه شناسی خانه ها در آسیا ۲-۲-۲-۴
۱۰۰-۹۵.....	صعقاری مسکونی ارزان قیمت چالرز کورآ ۱-۲-۲-۲-۴
۱۰۵-۱۰۱.....	خانه و خانه سازی در لبنان و سوریه ۲-۲-۲-۲-۴
۱۱۲-۱۰۶.....	گونه شناسی خانه های کشور عربستان ۳-۲-۲-۲-۴
۱۰۸-۱۰۶.....	نقش خلوت در طراحی خانه حیاط مرکزی عربی سعودی ۱-۳-۲-۲-۲-۴
۱۱۰-۱۰۸.....	خلوت در معماری عربی سعودی ۲-۳-۲-۲-۲-۴
۱۱۲-۱۱۰.....	طرح خانه حیاط دار در کشور عربستان ۳-۳-۲-۲-۲-۴
۱۱۳-۱۱۲.....	نتیجه گیری.....
۱۲۲-۱۱۴.....	فصل پنجم : مطالعات جهت نیل به طراحی معماری.....
۱۱۵.....	مقدمه.....
۱۱۷-۱۱۵.....	۱-۵ تقسیمات اقلیمی ایران.....
۱۱۷-۱۱۵.....	۱-۱-۵ ویژگی های معماری بومی مناطق گرم و خشک.....
۱۱۹-۱۱۷.....	۲-۵ معرفی سایت.....
۱۲۱-۱۲۰.....	۳-۵ اصول کلی رعایت شده در مسکن طراحی شده.....
۱۲۲-۱۲۱.....	۴-۵ ویژگی های اقلیمی مجموعه آینه خانه در شهر اصفهان.....
۱۲۴-۱۲۳.....	فهرست تصاویر.....
۱۲۶-۱۲۵.....	فهرست منابع.....
۱۲۸-۱۲۷.....	منابع و مأخذ فارسی.....
۱۲۹.....	منابع و مأخذ لاتین.....
۱۳۰.....	Abstract.....

چکیده:

در این پژوهش تلاش، یافتن راهکارهای طراحی مجموعه مسکونی بهینه است. در راستای فهم «خصوصیات مسکن بهینه معاصر چیست؟»، ابتدا پس از طرح موضوع به بررسی مفهوم خانه و سکنی گزیدن، نقش معماری و ارتباط آن با انسان و علوم رفتاری پرداخته شد. مفاهیم واحد همسایگی، محله، در هم تنیدگی، خوانایی و آرامش مورد بررسی قرار گرفت. فیلسوف معاصر، بچلار در این باب می گوید که آدمی پیش از آنکه به جهان، در گهواره خانه قرار داده شده است و از آنجایی که علت بسیاری از ناآرامی های فردی و اجتماعی در اسکان نادرست خلاصه می گردد، لذا ارتباط محیط مسکونی و انسان حائز اهمیت می باشد. در گذشته، حیاط، گذر و ایوان فضاهای معماری بودند که تعاملات اجتماعی در یستر آنها تعریف می گردید. همخوان و سازگار با اقلیم که به طبیعت و انرژی های محیطی احترام می گذاشت. لذا در ادامه، در فصل دوم به بررسی مفهوم گونه شناسی، ویژگی های مسکن مطلوب، معماری پایدار و نقش اقلیم بر طراحی معماری پرداخته شد. در این راستا رویکرد به اصول معماری پایدار (اقلیمی) و بهینه سازی می تواند تا حدودی پاسخگو باشد. فصل سوم به بررسی گونه های مسکن ایرانی و سیر تحول آن از دوران صفوی تا معاصر، با ذکر نمونه پرداخته است. در فصل چهار رویکردهای معماری ایران و غرب، پیشینه مسکن ارزان قیمت و گونه شناسی مجموعه واحدهای همسایگی طراحی شده در آسیا پرداخته شده است. در فصل پنجم مطالعات اقلیمی و تحلیل سایت جهت طراحی و یافتن اصول طراحی لحاظ گردید. در این پژوهش تلاش گردید با ایجاد حرکتی نوین در طراحی الگو و طراحی مناسب در جهت افزایش شادابی، الگویی پویا برای زندگی با راهکار معماری ایرانی و پیدا کردن خصوصیات زندگی گذشتگان در شهر اصفهان طرح ریزی نماید.

مقدمه:

بزرگترین معماری انجام شده طبیعی است که همیشه و همه جا با آن برخورد می کنیم. طرح معماری ای که ایده پرداز همه هنرها و پیشامد تمام تکنولوژی هاست. معماری عنصری ترکیبی است که شاید از زمانی که انسان بنیان تغییر مکان و فضا را برای خود طرح ریزی نمود، فرم سر پناه، سر منشاء تمام افکار و نگرشها گردید که سهمی جزرگ در ارائه زندگی، افکار و اندیشه های بشری دارد. با نگاه اجمالی به این می رسیم که در تعریف یک فضا تا تبدیل شدن آن به مکان های گوناگون، عناصر مختلفی از جمله طبیعت، تکنولوژی، مصالح و بزرگترین عامل ایجاد آن " فکر " را به خدمت می گیریم تا به مطلوب خود یعنی «رابطه معماری با انسان و انسان با معماری» برسیم.

فصل بزرگ این معماری، اولین مکان رشد انسان یعنی خانه و کاشانه اوست، جایی که نیازهای روحی، عاطفی و روانی انسان تأمین می شود. قطعاً یک مکان مسکونی به صرف ایجاد چندین دیوار و سقف به محیطی برای ایجاد امنیت روحی و روانی تبدیل نمی شود، بلکه نوع و گونه طراحی، استفاده از عوامل زینتی و مهمتر از همه شرایط اقلیمی در ایجاد مکانی همراه با آسایش فیزیکی و روانی در این امر بسیار تأثیر گذار است. کنترل سرهایش و گرمایش و تهویه مطلوب در مکانهای مسکونی نقش بسیار مهمی را بر عهده دارد. در هر نقطه از زمین که باشیم بسته به نوع تابش خورشید، شیب زمین، نوع بافت منطقه ای، شرایط جوی و ... به عوامل طبیعی- اقلیمی گوناگونی بر می خوریم که استفاده از نیروهای نهفته در آن بخش مهمی از نیاز به انرژی را تأمین می کند که تخریب کمتر عوامل طبیعی و منابع تجدید ناپذیر را بدنبال داشته باشد و مصرف کم هزینه تری را برای خانوارها در بر داشته باشد. چنین معماری که بر اساس مبانی اقلیمی است، در این راه کمک رسان ما خواهد بود. نکته حائز اهمیت، نگاه گذشتگان به معماری خانه است، آنها مطروف معماری دوران خود هستند و طراحی را بنا نهاده اند که به احساس خلوت، آرامش، امنیت، تعلق خاطر و نیاز فیزیکی سرپناه پاسخ می دهد. خانه ای که نه تنها عملکرد زمان خود را پاسخ می دهد، بلکه حس زیبایی شناسی او را محترم می شمارد. در این مکان روابط اجتماعی انسان با سایرین بر قرار و نیازهای روحی وی را تقویت می نماید. معماری گذشته ارتباط همسازی نیز با بستر و محیط اقلیمی خود برقرار می نمود و این یکی از شریان های حیاتی اصالت و تداوم آن در طی دوران ها بوده است. تعریف صحیح عناصر، سطوح، مفاهیم و ... امروزه برخی معماران در جهان به گونه های معماری سنتی کشور خود رجوع آورده اند تا مسکنی مطلوب را برای کاربر طراحی نمایند. مسکنی که هم هزینه های ساخت را کاهش دهد و هم در بهینه سازی انرژی در محیط مؤثر باشد. در این راستا فقدان الگویی برای مسکن معاصر که از مفاهیم معماری اصیل گذشته در طراحی استفاده نموده باشد به چشم

می خورد. مسکنی که امکان رشد در طول زمان و قابلیت تطابق بافت مسکونی با شرایط خاص اقلیمی - فرهنگی و ادا را باشد، بهینه، مطلوب، با امکانات اضافه و کم کردن فضاها در صورت نیاز. معماری زنده، پویا و همساز با محیط که ردپای معماری گذشته نیز در آن مشهود باشد. معماری که واحدهای همسایگی را مانند بافتی درهم تنیده زنده و فعال دور هم گرد آورد. این پژوهش در پی رسیدن به راهکارهای عملی در طراحی چنین سکونتگاهی (مجموعه مسکونی بهینه) در راستای تحقق این مهم می باشد.

فصل مقدماتی:

بیان مسأله

شرح موضوع و پرسش های اصلی:

این پژوهش در جهت پاسخگویی به این پرسشی شکل گرفت که « خصوصیات مسکن بهینه معاصر چیست؟ ». دغدغه ای که پژوهشگر را به کاوش در زمینه خانه و سکنی گزیدن علاقه مند کرد، خانه های ارزان قیمت و بی کیفیتی بود که سالانه در کشور ساخته می شد و تبعات خسارت باری را به همراه داشت. خانه، مأمن آسایش و امنیت انسان است. قصر رویاهای آدمی است. تعامل روح و جسم. جایی که بتوان بخش معنوی روح را به کمال و آرامش رساند. خانه محل سکونت است و زندگی در آن جریان دارد. بخشی از شخصیت اجتماعی انسان و حس هویت در این مکان شکل می گیرد. پس طراحی صحیح خانه، نقشی به سزا در بهبود کیفیت اجتماعی انسان را داراست. لوکوربوزیه نیز، اسکان نادرست انسان را علت واقعی و ریشه ناآرامی های معاصر می داند. در این راستا آرامش و امنیت در الگویی صحیح، همخوان با انسان ساکن در آن شکل می گیرد. معماری راهکاری است برای حل این مسأله، حرکتی رفت و برگشتی برای طراحی الگویی مناسب و هماهنگ با اقلیم، طبیعت و با رویکرد به معماری اصیل گذشته ایرانی که هم به ارتقاء دانش و پیشرفت معماری کمک می کند و هم در طراحی معماری برای ایجاد حس در خانه بودن و احساس تعلق موثر است. در این راستا هدف دستیابی به الگویی مناسب و همخوان با بستر محیطی و تاریخی مجموعه و بهره گیری از خصوصیات اقلیمی محسوب می گردد، همچنین طرح ریزی «مسکن نوین» با رویکرد هماهنگ با توسعه پایدار و مفاهیم در برگیرنده آن و در انتها با ارتقاء کیفیت زندگی خانوادگی و فردی، صورت پذیرد. لذا گونه شناسی مسکن و واحدهای همسایگی در شهر اصفهان مورد بررسی موشکافانه قرار می گیرد.

آیا می توان الگویی برای مسکن بهینه طراحی کرد که در طول زمان انعطاف پذیر با نیازهای ساکنین باشد؟ چگونه می توان با توجه به مفهوم پایداری و مطلوبیت، مسکنی بهینه به شکل نوین طراحی کرد؟

در طراحی مسکن می بایست به مفاهیم معماری اصیل گذشته روی آورد یا عناصر؟

آسایش و خلوت در خانه به چه معناست؟

آیا می توان حیاط را در طبقه بعد هم داشت؟ بام که رکورد معماری ندارد؟

گونه های مسکن در معماری گذشته کدامند؟ آیا می توان برای آنها گونه شناسی مطرح کرد؟ و ... همگی

پرسش هایی هستند که ذهن پژوهشگر را در طول دوران پژوهش به خود مشغول کرده است. امید است، در

ادامه راه حداکثر این سؤالات و ابهامات شفاف شوند.

پیشینه طرح:

مسکن بهینه از دوران معماری مدرن و همزمان با رشد جمعیت شهرها و شروع مبحث بلند مرتبه سازی توسط معمارانی چون لوکوربوزیه مطرح گردید که هم اکنون در کارایی آنها بحث و جدل برقرار است. مجموعه شاندیگار هند- مجموعه پروت ایگو در سنت لوئیس آمریکا- شهر کارگری هیلتون (شهر کارگری و ارزات قیمت)- ساختمان مسکونی کپسولی و... از جمله این سری سازی ها می باشد که هویت فردی ساکنین را کاهش و باعث افسردگی، افزایش هزینه ها و... گردیده است که پیدا کردن الگویی متناسب با فعالیت قشر متوسط با نگرشی نوین به مفهوم سکونت کاملاً در حوزه معماری احساس می شود و این پژوهش بر آن است که با پیدا کردن الگویی متناسب با مسکن گذشته در شهر اصفهان، فقدان موجود را به نوعی حل کند. در این راستا، چندین مجموعه در شهر اصفهان به عنوان نماینده معماری ایرانی بدلیل قرار گیری سایت در شهر اصفهان- و نمونه هایی از غرب، هند، لبنان و کشورهای عربی مورد بررسی قرار می گیرند تا بتوان از تجارب سایر معماران در جهت یافتن راهکار خانه سازی بهینه بهره برد.

اهداف و کاربرد طرح:

امروزه، اکثر مساکن که غالباً در مناطق فقیرنشین شهرها ایجاد می شوند، جنبه کارگری و سرپناه شبانه را دارا هستند و خود زمینه ساز بروز مشکلاتی نظیر افزایش هزینه های پس از ساخت، به دلیل کیفیت نامطلوب اجرا و همچنین نبود فضای مطلوب زندگی، می گردند. از طرف دیگر تبعات اقتصادی فقر، گریبانگیر این قشر در اجتماع نیز هست. لذا بر آنیم با بررسی و پیدا کردن الگویی مناسب برای زندگی هر فرد که بهینه و مقرون به صرفه نیز باشد سری سازیها را کترک و در جهت اصلاح معضلات ذکر شده بر آییم. در این راستا، معماری اقلیمی رویکردی مناسب و قابل قبول برای حل مشکلات اقتصادی مجموعه و ایجاد حرکتی نوین در طراحی الگو می باشد و می کوشد الگویی پویا برای زندگی با راهکارهای معماری ایرانی که بتواند مشکلاتی نظیر ناامنی، نبود تعلق خاطر، شادابی و به معنای واقعی کلمه زندگی کردن، نه فقط در فضا بودن، را پاسنخگو باشد، طرح ریزی نماید. بهره گیری از طرح واحد همسایگی فوق می تواند یاد محله ها و حال و هوای گذشته را برای دوستداران معماری زنده نماید. این مجموعه در تلاش بر آن است که در مجموعه بزرگتری که فضای شهری نیز نام دارد با سایر مجموعه ها تعاملات قابل قبولی را برقرار نماید.

فصل يك:

خانه، نهاد سکونت

مقدمه:

در این پژوهش برآنیم تا پاسخی برای پرسش زیر پیدا گردد. «خصوصیات مسکن بهینه معاصر چیست؟». مسکن به عنوان مکانی که ساعت های زیادی از زندگی انسان در آن می گذرد باید مکانی باشد آمیخته با هویت، تاریخ و ملیت یک فرد که در آن فضا احساس غرور کند و از طرف دیگر تأمین کننده آسایش در همه ابعاد باشد. در نتیجه مسکن نمی تواند مهمترین و پردغدغه ترین فضا برای طراحی باشد. در این زمان این سؤال مطرح می گردد که مفهوم مسکن چیست و چه تفاوتی با سایر فضاها دارد که در آن احساس راحتی می کنیم؟ همیشه در هنگام نقل مکان از یک خانه به دیگری حس غربت آدمی را فرا می گیرد و با محیط جدید به سختی ارتباط برقرار می گردد، اما پس از مدتی محیط جدید نیز مأنوس ما می گردد. برآستی علت کجاست؟ این فصل، در پی یافتن فهم محتوای خانه، نهاد سکونت و نقش علوم رفتاری بر خوانایی محیط مسکونی با جستاری بر مفهوم واحد همسایگی تلاش می کند.

۱-۱ خانه، مفاهیم و معنا

برپا داشتن خانه و در خانه زیستن امری فنی، علمی و اجتماعی است که داده ها و پدیده های مختلفی در شکل گیری آن دخالت دارند، پدیده هایی که بی توجهی به آنها خانه مفهومی نخواهد داشت. بر این اساس، مفهوم خانه را می توان در سه گستره مورد بررسی قرار داد:

- خانه در گستره ساختمانی به مفهوم یک ساختمان با تمام شرایط و مشخصات فنی لازم.
- خانه در گستره کاربردی به مفهوم مکان زندگی که انسان واحد اندازه گیری و نقطه مرکزی احساس هایش می باشد.
- خانه در گستره اجتماعی به مفهوم خانواده و نمایانگر تصور نمادینی که واحد اندازه گیری و مرکز یا نقطه عطفش به شکل هسته اجتماعی درآمده است.

نقش و کارکرد خانه: خانه نقطه ای است که شکل محیطی مفروض را به مکانی مسکون تغییر می دهد. انسان با ساختن خانه از محیط بی حد و مرز پیرامون خود در یک نقطه گرد می آید و از پراکندگی طبیعت به جمع شدن و تمرکز یافتن روی می آورد. به طبیعت که بدون حضور انسان، رها شده، پراکنده و فاقد معنی است، با حضور خود تمرکز، تجمع و معنی می بخشد و با بنا کردن خانه به این تمرکز و تجمع واقعیت می بخشد.

در طول تاریخ، خانه به عنوان فضای حد فاصل میان فرد و جامعه قلمداد شده و نقطه آغاز تحرک اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و فضایی انسان بوده است.

در یک کلام می توان گفت خانه نخستین جهان آدمی است و او را از امکانات و احتمالات دور نگه می دارد، به او ادامه و استمرار را توصیه می کند و بدون آن انسان موجودی پراکنده است. خانه نه تنها حفاظتی در برابر محیط بیروت است، بلکه می خواهد انسان را از طوفان های زندگی نیز بر کنار دارد، به تعبیری دیگر هم جسم است و هم روح.

۱-۱-۱ دیدگاه صاحب نظران در باب خانه:

صاحب نظران و اندیشمندان در حوزه معماری، تعاریف متنوعی از خانه ارائه کرده اند که از جمله آنها می توان به موارد زیر اشاره نمود:

خانه پوششی است که در تطابق با بعضی شرایط، رابطه صحیحی را بین محیط خارج و پدیده های زیستی انسانی برقرار می کند. در خانه باید یک فرد (یا یک خانواده) زندگی کند، یعنی این که بخوابد، راه برود، دراز بکشد، ببیند و فکر بکند. خانه برای ساکنانش مرکز جهان است و برای محله ای که در آن قرار گرفته است، شاخص ترین بنا در تعریف مکان به شمار می رود. خانه در نوعی نهاد است که برای مقاصد بسیار پیچیده ای بوجود آمده است. از آنجا که احداث خانه پدیده ای فرهنگی است، شکل و سازمان فضایی آن به شدت تحت تأثیر فرهنگی است که بدان تعلق دارد.^۱

مسئله ابتدایی انسان در محیط، تلاش برای یافتن پناهگاه برای محافظت خود بطور فیزیکی بود و به این مسئله پی برد که راه حل در دو چیز است: یکی بوسیله پیدا کردن یک پناهگاه ساخته آماده یا بوسیله پناهگاه های ساخته شده بوسیله طراحی خود او.^۲ اولین پناهگاه های ساخته شده خارج از مواد در دسترس و جوامع متنوع در موقعیت های جغرافیایی متفاوت ساخته شدند که نوع پناهگاه ها به مرور توسعه یافت و برای پاسخ به نیاز و برای بیان ایده یکسان گسترده شدند که محافظت فیزیکی را مهیا می کند. خیلی مسائل قبل از اینکه انسان بدوی شروع به تأسیس پناهگاه های ابتدایی کند تغییر پیدا کرد. غالباً تغییر مهم توانایی است برای در نظر گرفتن فاکتورهای دیگر و نیاز ساده به پناهگاه فیزیکی.^۳ از این فاکتورها، نوع رفتاری آنها

^۱ نوربرگ شولتز کریستان- مفهوم سکونت (به سوی معماری تمثیلی)، انتشارات آگه، 1384، ص 75

^۲ Brian Edwards, Courtyard Housing, Taylor & Francis Group, 2006, p. 77
^۳ Brian Edwards, Courtyard Housing, Taylor & Francis Group, 2006, p. 77

ضرورت دارد مانند یک عنصر مشخص که بر طراحی و ارزش های معنوی و ایده های مذهبی تأثیر می گذارد و برای فرم دادن به فرهنگ مردم کمک می کند. در اینجا می بینیم که حتی در آن زمان که خانه برای بشر اولیه به عنوان سرپناه مطرح بود، مفهوم عملکرد تنها در فایده صرف عملکردی خلاصه نمی شد. وجه سرپناهی خانه به عنوان وظیفه ضروری و کارکردی مطرح بود و جنبه مثبت مفهوم خانه، ایجاد محیطی مطلوب برای زندگی خانواده به مثابه واحد اجتماعی بود.

خانه به عنوان فضایی در دل فضا به تکرار ساختار مقدماتی محیط می پردازد، کف خانه زمین را به یاد می آورد، سقفش آسمان را و دیوارهایش افق پیراموت را. هر اثر معماری خواه بنای عمومی باشد و خواه خانه، طرح واره ای از جهان را در ذهن خلق می کند. اما تفاوت این دو اثر در آن است که بنای عمومی به پدید آمدن کیفیت های کلی محیط می پردازد، حال آنکه خانه محیط مزبور را در بی واسطگی ذاتی اش به نمایش می گذارد. به همین دلیل کودک خانه ساده و حتی محقر را، به عنوان عضوی از عالم در ذهن مجسم می دارد، نخستین تصور از غیر خود که او را در پناه خود نگاه می دارد.

در ورای فرم ظاهری خانه هایمان، معانی پنهان و دلالت هایی وجود دارند که آنها را می بینیم و ادراک می کنیم. روان شناسان و فیلسوفان تا اندازه ای این دلالت ها را کشف کرده، عوامل پیدا و پنهان دخیل در این ادراکات را یافته اند.

گاستون بچلار، فیلسوف فرانسوی، از پدیدار شناسانی است که مفهوم خانه را در نوشته های خود مورد توجه قرار داده است. او به پژوهش پدیدار شناسی در ارزش های باطنی، خصوصی و درونی خانه می پردازد و در زیبایی شناسی فضا به مکان های بسته و محدود خانه، آشیانه و گوشه های دنج خانه توجهی خاص دارد. به نظر او خانه باید همزمان در وحدت و یکپارچگی و در تشکل و پیچیدگی اش مطالعه شود، به گونه ای که بتوان همه ارزش های اجزاء را در ارزشی اساسی و اصلی جا داد.

بچلار در باب خانه معتقد است که آدمی پیش از افکنده شدن به جهان در گهواره خانه نهاده شده است. در خانه آشنایی با جهان بی واسطه صورت می پذیرد و نیاز به گزینش مسیر و جستجوی هدف نیست.⁴ می توان گفت خانه مکانی است که وقوع زندگی روزمره را در خود جای داده است. زندگی روزمره نیز حیات و تداوم را در پی دارد.

⁴ نوربرگ شولتز کریستان، مفهوم سکونت (به سوی معاصرانی تمثیلی)، انتشارات آگه، 1384، ص 80

از دیدگاه بچلار هر قضایای که بتوان در آن واقعاً مسکن گزید، مفهوم خانه را پاسخ می دهد. لذا هر مامن و پناهگاه، هر گوشه دنج و اتاقی برانگیزاننده رویاهای ماست، در فضای آن خاطره و تخیل به هم می آمیزند و به یکدیگر غنا می بخشند.

در نوشته های بچلار، خانه قبل از هر چیز فضا و مکانی درونی است. درونی بودن آن در رابطه با بیرون آن، با کوچه و خیابان، گستره های بیرونی روستا و شهر، طبیعت و جهان و ... معنا و ارزش می یابد.^۵ بیشتر ما این تجربه را داشته ایم که از خانه ای به خانه دیگر نقل مکان کنیم یا مسکنی بیابیم که در وهله نخست بیگانه، ناخوشایند و شاید حتی خصومت آمیز باشد، اما با گذشت زمان ما از خانه جدید و متعلقات آن چنان استفاده می کنیم که گویی مدتهاست آن را بکار می بریم، وقتی به آن باز می گردیم، احساس آسایش می کنیم و می توانیم خودمان باشیم. اما چرا در این مکان بخصوص می توانیم خودمان باشیم تا جاهای دیگر؟ به نظر می رسد تصور ما از فضاهای شخصی که تا اندازه ای امتداد عینی و ملموس خود ماست، بسط می یابد تا خانه ای را که برای خودمان برگزیده ایم، نیز در بر گیرد.

اثاثیه و نحوه چیدن آنها و یا تابلوهایی که به دیوارهای خانه نصب می کنیم، همه نمودهایی از تصویری که ما از خودمان داریم هستند که پیغامی را به دیگران منتقل می کنند. پس می توان گفت، خانه بازتابی است از اینکه انسان خود را چگونه می بیند. خانه متشکل از فضای محور درونی و فضای باز بیرونی است و بدین ترتیب دو جزء بسیار مهم و متفاوت دارد: فضاهای داخلی و صورت خارجی. لذا خانه به خوبی چگونگی تصور فرد از خود را به دو طریق باز می تاباند: به واسطه فضاهای خصوصی درون و فضاهای عمومی در بیرون. فضای خصوصی خودی است که از منظر درونی دیده می شود و فقط بر نزدیکانی آشکار می شود که به درون خانه دعوت شده اند و فضای عمومی آن خودی است که بر می گزینیم تا به سایرین نشان دهیم.^۶

خانه مفاهیم گزیده ای را گرد می آورد که مقصود ویتگنشتاین از گفته «من جهان خویشتم» را برآورده می سازد. خانه با مطرح شدن به عنوان پیکره ای معمارانه در محیط، هویت ما را محرز کرده و امنیت را بر ما ارزانی می دارد. حیاط ها در گونه خانه ها عرصه نیمه عمومی را شامل می گردند و تعاملات اجتماعی در این بخش رنگ می گیرد. بخش مشاعی که بسان اتاقی اجتماعی است و عملکردهای خصوصی تر را دور خود گرد آورده است. حیاط، تالار، راهرو و مهتابی پیکره های مجزایی هستند که شکل فضای خانگی را به

^۵نوزبرگ شولتز کریستان، مفهوم سکونت (به سوی معماری تمثیلی)، انتشارات آگه، 1384، ص 140-145

^۶الکساندر کریستوفر، معماری و راز جاودانگی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، 1381، ص 50-60

فضای پذیرای وقوع زندگی تغییر می دهند. رخداد معماری مدرن به توسعه گونه شناسی خانه ها کمک شایانی کرد. در هم شکستن جعبه. با تلاش های رایج و پلان آزاد لوکوربوزیه فضایی سیال و عاری از نواحی محدود خلق گردید. این کار با مفهوم احساس «در خانه بودن»، یعنی آسایش در جهان مدرن و بی مرز برای آدمی صورت پذیرفت. موهولی ناگی معتقد است، سکونت می باید نه گوشه ای از فضا را اشغال کردن، بلکه زندگی در فضا باشد.^۷

خانه در حال حاضر: جنبش مدرن آفرینش مسکن نوین را در دستور کار خود قرار داد. گیدئون در باب مسکن توسعه اخیر در امر ساختمان را حول قضیه مسکن و بخصوص مسکن برای عموم آدمیان می داند که نه بناهای عمومی از اهمیتی این چنین برخوردار بوده است و نه کارخانه. لوکوربوزیه در ادامه نمونه آپارتمانی اولیه را ارائه می کند و می گوید:

«اسکان نادرست انسان را باید علت واقعی و ریشه ی ناآرامی های اجتماعی معاصر دانست.»^۸

۱-۲ سکونت، اصل مهم خانه سازی

مطالعات و پژوهش های فراوانی درباره پدیده سکونت (خانه ساختن و در خانه زیستن) و چگونگی خانه مسکونی انسان در زمانهای گذشته صورت گرفته است که برجسته ترین آنها را می توان در سه گروه مورد بررسی قرار داد:

۱) بررسی هایی که به چگونگی های کمی و کیفی کالبدی خانه می پردازند و به کمک ویژگی های معماری (ساختمانی - کالبدی)، رابطه خانه را با محیط آن باز می شناسانند.

۲) بررسی هایی که در حیطه خاص مردم شناسی صورت می گیرند.

۳) نوشته های کسانی که بر پایه اصول شناخت از بینش علمی جدید نسبت به پدیده های حیات و حیات انسان ها، به شناخت و معرفی خانه و نیز باز شناسی پدیده در خانه زیستن قبایل و گروه های اجتماعی متفاوت و مختلف می پردازند.^۹

سومین رده از بررسی ها به دلیل توجه دقیق و پیگیر به دو حد نهایی از پدیده سکونت، دسترسی به بیشترین برداشت را برای ما ممکن می سازند. این دو حد عبارتند از: محیط با وسیع ترین معنایی که از پدیده های گسترده بر آن بر می آید و خانه به مثابه محصول کالبدی ای که برای پاسخ گویی به نیاز های

^۷توربرگ شولتز کریستان، مفهوم سکونت (به سوی معماری تمثیلی)، انتشارات آگه، 1384، ص 80

^۸توربرگ شولتز کریستان، مفهوم سکونت (به سوی معماری تمثیلی)، انتشارات آگه، 1384، ص 163-164

^۹الکساندر کریستوفر، معماری و راز جاودانگی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، 1381، ص 55-65